

3. Долинський С.В., Ткач Л.Л. Соціальний розвиток села: стан і перспективи // *Агроінком*. – 2006. – № 7–8. – С. 92–96.
4. Соціальне відродження і розвиток села в умовах становлення ринкової економіки / М.Х. Вдовиченко, К.І. Якуба, М.К. Орлатий та ін.; За ред. П.Т. Саблука, М.Х. Вдовиченка. – К.: Урожай, 1993. – 216с.
5. <http://www.uapa-dlc.org.ua/ukrmisto>.
6. <http://www.refine.org.ua>.
7. Галич О.А., Сосновська О.О. Сільськогосподарське дорадництво: Навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 368 с.

УДК 332.12 : 627.12

В.М. МАНДЗИК

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПЛАТЕЖІВ ЗА ВОДОКОРИСТУВАННЯ

Природно-ресурсні платежі поряд з економічними методами управління мають рентний характер, що передбачає врахування дефіцитності та якості природних ресурсів і створення передумов для розширеного відтворення природно-ресурсного потенціалу. Платежі за використання та забруднення водних ресурсів як важливий інструмент економічного механізму екологічного управління повинні спрямовуватись перш за все на охорону та відтворення навколишнього природного середовища. Сучасний рівень платежів за водокористування не забезпечує адекватного відображення реальних втрат суспільства і не створює достатньої фінансової бази для природоохоронної діяльності. Тому вдосконалення системи надходження, розподілу і використання таких платежів є важливим і нагальним питанням [1].

Для визначення розміру ренти при використанні води з водоєм застосовується традиційна формула в розрахунку на 1 м³ води, але за умови, що на підтримку продуктивності водоєми треба витратити певний об'єм ресурсів. Таким чином, водоресурсна рента буде дорівнювати різниці між граничними витратами та витратами конкретного підприємства на підтримку продуктивності водоєми.

Витрати на переведення водних ресурсів з категорії потенційних до категорії наявних формують вкладення в основні фонди, ефект від яких відображається у рентній оцінці води. Граничні витрати на воду мають лежати в основі тарифу за її забір із джерела незалежно від того, ким цей забір здійснюється.

Для розрахунку рентних платежів у розрізі галузевого використання вод спеціалістами РАН прийнята наступна нижня межа галузевої рентабельності: для гідроенергетики – 2, водного транспорту – 6, рекреації на водних об'єктах – 25, зрошення овочів, садів – 5, рисоведення – 4,5, бутелювання – 20%.

Рентний дохід для розрахунку рентного платежу визначається як різниця між максимальними та мінімальними доходами за 6–10-річний період, виключаючи із доходів податкові платежі і збори та річні інвестиції на відновлення основних фондів з урахуванням коефіцієнта, що дорівнює нижній межі рентабельності.

І.В. Купріянов пропонує визначати величину водної ренти за наступною формулою:

$$D_{i\text{вп}} = D_{i\text{в}} + D_{i\text{вд}} = \Pi_{i\text{вд}} - \Pi_0,$$

де: $D_{i\text{вп}}$ – повна диференційна водна рента i -го підприємства, яка припадає на одиницю робіт чи послуг; $D_{i\text{в}}$ – водна рента i -го підприємства, зумовлена фактором залучення водних ресурсів у виробництво (на одиницю робіт чи послуг); $D_{i\text{вд}}$ – диференційна водна рента, що виникає внаслідок сприятливих умов розміщення та режиму водних ресурсів (на одиницю робіт та послуг); $\Pi_{i\text{вд}}$ – прибуток i -го підприємства-водокористувача, який припадає на одиницю робіт чи послуг; Π_0 – прибуток на одиницю робіт чи послуг згідно з порівняльною сукупністю підприємств галузі, які не використовують водні ресурси в основному виробництві.

Дещо інший підхід до вилучення водної ренти запропонований І.М. Комаровим: водна рента як частина додаткового доходу (прибутку), обумовленого водним фактором, повинна вилучатися відповідно до питомої ваги рентного прибутку від вартості продукції (послуг).

Кількісне значення водної ренти при різних видах водокористування визначається з позиції однакової ефективності всіх напрямів поточних витрат водокористувачів – платників податку.

Пропорційно до питомої ваги водогосподарських витрат у загальній сумі поточних річних витрат водокористувача визначається частка чистого прибутку, яка відноситься до водного фактору.

Платниками водної ренти є водокористувачі, отримання доходу (прибутку) яких значною мірою пов'язано з використанням водних об'єктів і отриманням продукції (послуг), яку неможливо одержати без використання водних ресурсів.

Об'єктом плати водної ренти є випуск продукції (послуг), отриманої за рахунок використання водних ресурсів.

Наведемо приклад розрахунку величини водної ренти, запропонованої І.М. Комаровим:

$$ВР = В - НЗ - НП,$$

де: $В$ – виручка від реалізації водних ресурсів за цінами, встановленими їх власником (державою) відповідно до Податкового кодексу і законодавства про плату за воду; $НЗ$ – нормовані затрати, пов'язані з економічною ефективністю і прогресивною технологією, встановленими при техніко-економічному обґрунтуванні водного об'єкта; $НП$ – нормований прибуток у вартісному виразі, конкретний рівень якого розраховується, виходячи із внутрішньої норми прибутковості (окупності капіталовкладень) або із розрахункової (планованої) рентабельності, що визначається із відношення планованого прибутку, який залишається у розпорядженні підприємства після виплати податків, рентних

платежів і відсотків за банківський кредит, до планованого прибутку від реалізації продукції.

Нинішній економічний механізм водокористування передбачає чотири категорії нормативів плати за використання водних ресурсів: з поверхневих водних об'єктів, підземних джерел, для потреб гідроенергетики та водного транспорту. Враховуючи економічний стан водоспоживачів і доцільність державного субсидування окремих галузей національної економіки на певний період, встановлено понижувальні коефіцієнти до нормативів плати [2].

Починаючи з 1999 р. і до 2007 р. величина зборів за спеціальне використання водних ресурсів та користування водами для потреб гідроенергетики і водного транспорту не відзначалась чіткою тенденцією до зростання чи спадання. Заслугує на увагу 2001 р., коли величина зборів становила 304 374 тис. грн., що значно перевищує показники 1999–2003 рр. (рис. 1). Це пов'язано з відміною понижувальних коефіцієнтів до нормативів плати. Спочатку це дало позитивний результат, а потім спричинило структурні перекося в загальній сумі платежів і необхідність т.зв. ручного регулювання нормативів. Наслідком цього стало певне зниження загальних надходжень водоресурсних платежів до Зведеного бюджету України у 2002 та 2003 роках. Причиною зростання зборів за спеціальне водокористування у 2007 р. порівняно з попередніми періодами було посилення платіжної дисципліни в окремих регіонах, зокрема Запорізькій та Луганській областях. Традиційно високий рівень надходжень залишається у Донецькій та Дніпропетровській областях.

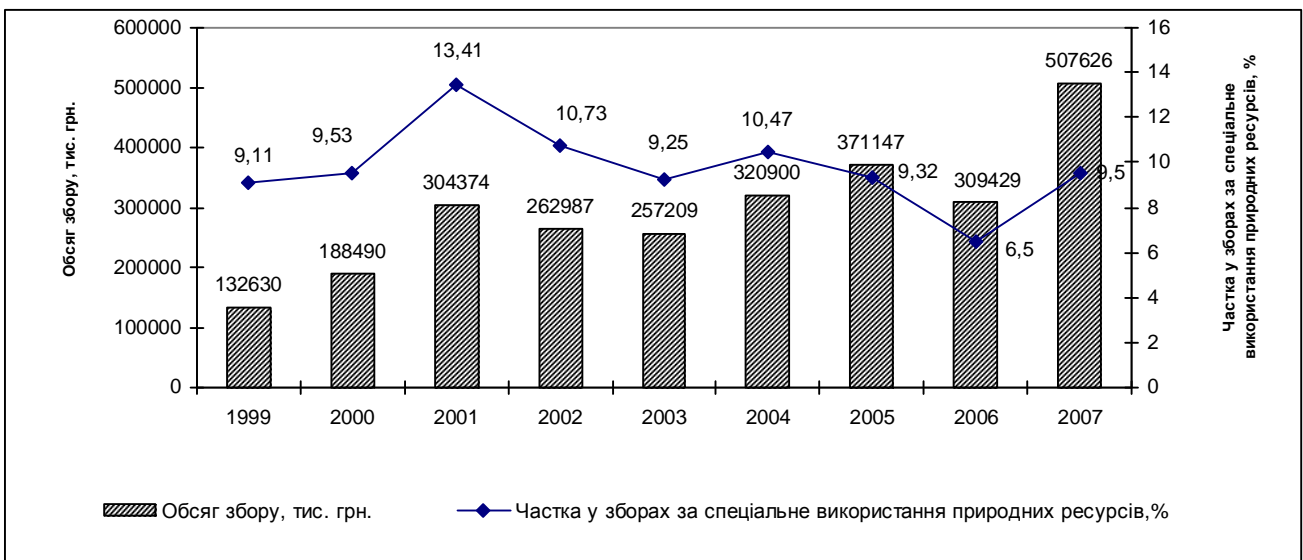

Рисунок 1. Характеристика надходжень збору за спеціальне використання водних ресурсів та користування водами для потреб гідроенергетики і водного транспорту до Зведеного бюджету України (за даними ДПА України)

Дисперсною є також величина надходжень зборів за спеціальне використання водних ресурсів у розрізі адміністративно-територіальних

одиниць (рис. 2): вона вища в регіонах, які відзначаються потужним промисловим потенціалом, оскільки підприємства низки галузей для забезпечення динамічного відтворювального циклу потребують значних обсягів водних ресурсів.

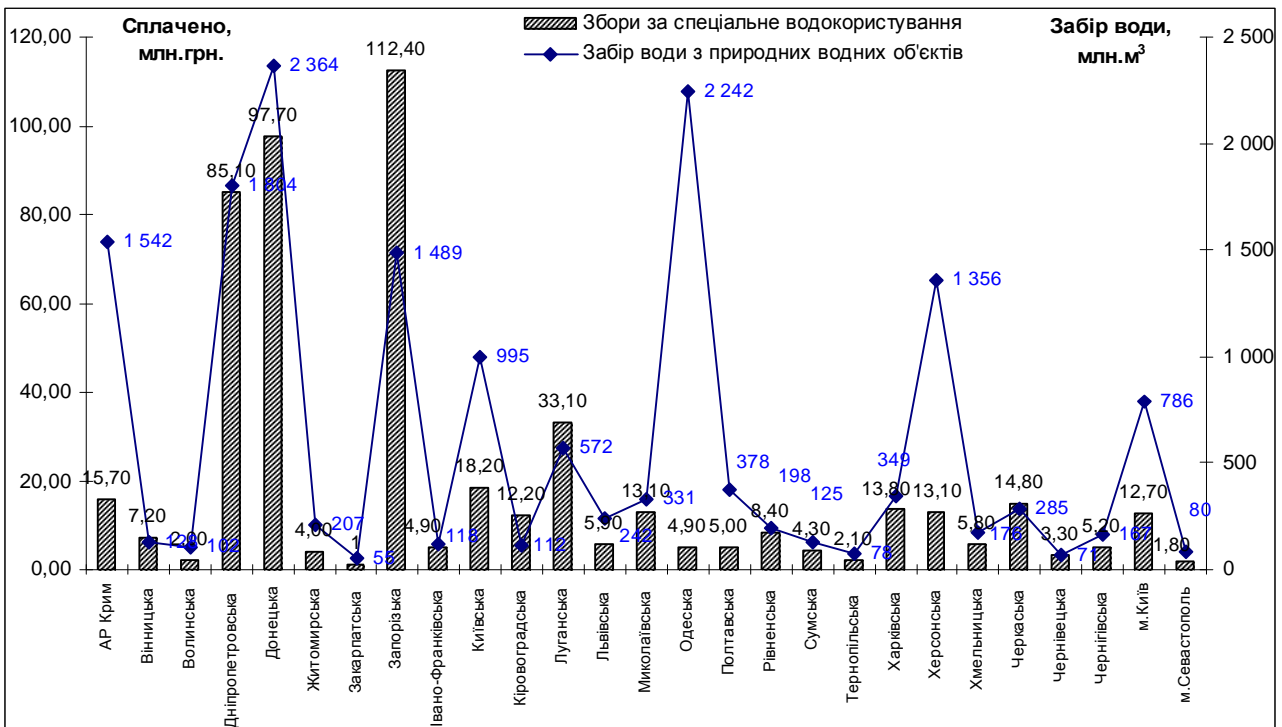

Рисунок 2. Характеристика зборів за спеціальне водокористування та об'ємів забору води з природних водних об'єктів, 2007 р. (за даними Мінфіну України та Держводгоспу України)

Обсяг зборів за спеціальне водокористування прямо пропорційний об'єму забору води з природних водних об'єктів, який найвищий у Донецькій, Дніпропетровській, Одеській, Запорізькій, Херсонській, Київській областях, АР Крим та м. Київ. У Донецькій області найвищий обсяг водозабору (2 364 млн. м³) зумовлений значною потребою господарського комплексу, адже в цьому регіоні розміщені потужні центри важкої індустрії, зокрема підприємства чорної та кольорової металургії. Враховуючи несприятливу кон'юнктуру на світових ринках металопрокату, чавуну та сталі, в найближчій перспективі господарюючі суб'єкти цієї галузі будуть суттєво скорочувати обсяги виробництва, а отже, потреба у водних ресурсах зменшуватиметься. Відповідно, за нашими прогнозами, у 2008–2009 рр. надходження до державного бюджету від спеціального водокористування також знизяться.

У регіонах, які мають аграрне спрямування, сума збору за використання водних ресурсів є значно нижчою. Більше того, саме області, де потреба у водних ресурсах є значною, відчувають дефіцит запасів прісних вод. Аграрні регіони, використовуючи значно меншу кількість водних ресурсів у господарському обороті, навпаки, відзначаються підвищеною забезпеченістю

прісними водами. З огляду на це, у промислово розвинених регіонах варто підняти рівень плати, щоб стимулювати екологізацію водоспоживання та економію водних ресурсів, а у непромислових – забезпечити сприятливі фіскальні передумови для диверсифікації і комерціалізації водогосподарської діяльності. В останні роки загострились питання структурних співвідношень при стягненні платежів за воду та їх цільового спрямування.

Дослідження ефективності спеціального водокористування проведемо на основі аналізу двох показників: водомісткості ВВП та фіскальної віддачі води. Перший розраховано шляхом ділення об'єму водозабору з природних водних об'єктів на ВВП. Другий показник являє собою відношення величини збору за спеціальне водокористування та використання вод для потреб гідроенергетики і водного транспорту до об'єму водозабору з природних водних об'єктів. Починаючи з 2000 р. до 2007 р. спостерігається чітка тенденція зменшення водомісткості ВВП. Якщо 2000 р. цей показник дорівнював 0,11 м³/грн., то 2007 р. – 0,02 м³/грн. Це пов'язано зі структурними зрушеннями в господарському комплексі (зростанням частки маловодних видів діяльності), впровадженням перспективних форм та способів повторного водоспоживання. Динаміка водомісткості свідчить про значні резерви для подальшої економії водних ресурсів, підвищення ефективності їх використання в господарському обороті.

Позитивним явищем у системі водокористування можна вважати зростання рівня фіскальної віддачі використання водних ресурсів. У 2007 р. порівняно з 2000 р. цей показник збільшився на 0,0229 грн./м³ і становив 0,031 грн./м³. Така динаміка зумовлена індексацією нормативів збору за використання водних ресурсів з поверхневих водних об'єктів та нормативів збору за спеціальне використання підземних вод, а також посиленням платіжної дисципліни (рис. 3).

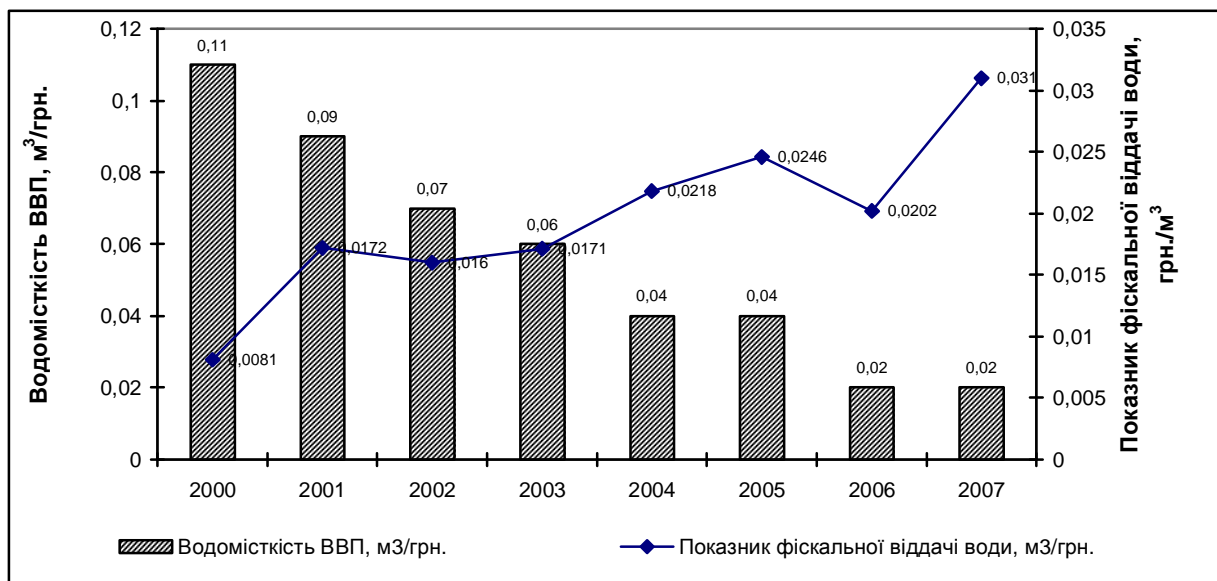

Рисунок 3. Показники ефективності спеціального водокористування в Україні (за даними ДПА України)

Дослідження фінансових показників водокористування та забору води 2007 р. в розрізі регіонів дає підстави стверджувати про значний варіаційний розмах у фіскальній віддачі залучених водних ресурсів у господарський оборот. Найвищі показники фіскальної віддачі води спостерігаються у Вінницькій, Запорізькій, Кіровоградській, Луганській областях. Це пов'язано з тим, що в цих регіонах достатньо впорядкована система фіскального контролю за спеціальним водокористуванням (рис. 4).

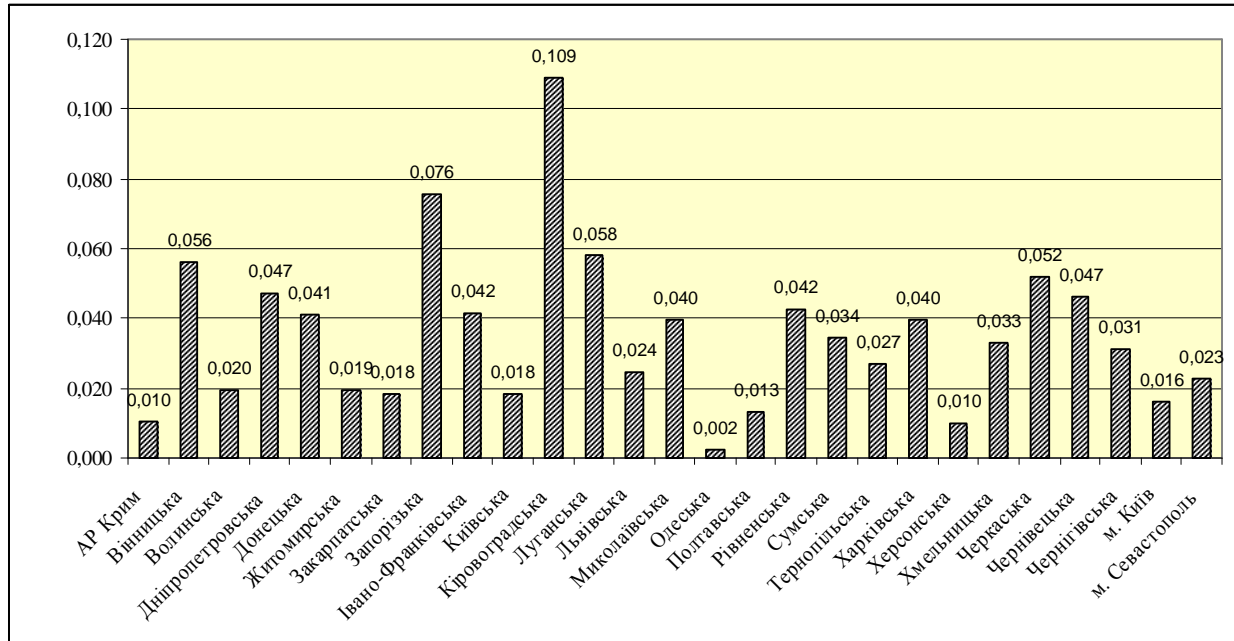

Рисунок 4. Показник фіскальної віддачі води 2007 р. по регіонах України, грн./м³ (за даними ДПА України)

Позитивні зрушення в економічному механізмі водокористування та посилення рентної складової у платежах за спеціальне водокористування неможливі без проведення відповідних нормативно-правових змін. Тому перш за все необхідно вирішити наступні проблеми правового характеру.

1. В існуючій системі плати за використання поверхневих вод не достатньо врахована водозабезпеченість територій і дефіцитність водних ресурсів. Ще 1995 р. була розроблена методика виділення цінкових зон, згідно з якою в Україні виділено 45 районів залежно від нормативів плати за воду. При цьому найменша і найбільша плата за 1м³ забраної води співвідносилась як 1:32. Проте при встановленні в Україні нормативів зборів за спеціальне використання водних ресурсів з поверхневих водних об'єктів замість 45 районів офіційно виділено тільки 14 (див. *Постанову Кабінету Міністрів України №836 від 18 травня 1999 року*). Тобто необхідна більш детальна диференціація тарифів по регіонах, яка дозволить оптимізувати систему зборів водоресурсних платежів, зробити її більш адекватною до сучасних природно-кліматичних та соціально-економічних умов, збільшити кількість фінансових надходжень до державного бюджету.

2. Дослідження нормативів зборів показали, що різниця між поверхневими і підземними водами для основних джерел водоспоживання не перевищує 30–50% (для м. Київ, наприклад, це відповідно 12,1 і 18,07 коп./м³), що не відповідає ціннісним співвідношенням цих джерел. Унікальні властивості підземних вод як природного ресурсу, високий ступінь їх очищення дають змогу підприємствам значно зменшити витрати на водопідготовку. Слід зазначити, що 2008 р. згідно з прийнятим *Законом України від 3 червня 2008 року № 107-VI "Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України"* було зменшено вартість підземних вод для виробників напоїв з 4 до 3,5 грн./1м³. На нашу думку, необхідно, навпаки, *підвищити нормативи плати за використання підземних вод взагалі щонайменше в 1,5–2 рази, особливо для підприємств, які виробляють напої*. Зниження тарифу на підземну воду до 3,5 грн./1м³, дозволяє власникам підприємств харчової промисловості привласнювати надприбуток, додатковий дохід особливого виду, пов'язаний з використанням у господарюванні цінного, обмеженого ресурсу, яким уже є в Україні високоякісні підземні води. Виходить, що реальний власник – це той, хто привласнює економічну ренту і вона не надходить власнику, тобто державі, а відчужується посередниками від торгівлі і перерозподіляється в переробній галузі. При цьому йдеться про рентну складову доходу промисловості (як перевищення отриманого прибутку над нормативним його рівнем). Реалізація рентної політики в цьому аспекті має передбачити наявність держави на галузевих ринках [3].

3. Одним із напрямів удосконалення нормативно-правового забезпечення платежів за водокористування повинен стати перегляд коефіцієнтів до нормативів плати за спеціальне використання водних ресурсів. Це стосується насамперед нормативів для теплоелектростанцій з прямоточною системою водоспоживання за об'єми води, пропущеної через конденсатори турбін для охолодження конденсату. *Існуючий коефіцієнт 0,005 робить плату за воду символічною і не сприяє її раціональному використанню*.

Аналогічна ситуація з понижувальним коефіцієнтом для підприємств житлового та комунального господарства. З 1997 р. по теперішній час цей коефіцієнт змінився з 0,1 до 0,3 з метою зменшення навантаження на населення за споживання води. На наш погляд, *ці коефіцієнти потребують перегляду в напрямі суттєвого збільшення, оскільки існуючі нівелюють регуляторну функцію платежів*.

4. Удосконалити розподіл плати за воду шляхом підвищення частки відрахувань у місцеві бюджети (60% – до Державного бюджету, 40% – до місцевих);

5. У *Водному Кодексі України варто розширити перелік підприємств, з яких справляється збір за користування водою під час експлуатації водних шляхів*. Існує погляд про необхідність справляти збір із підприємств берегової інфраструктури водного транспорту і навіть розроблений проект закону України "Про внесення змін до Водного кодексу", зокрема, статті 30). Вважаємо за доцільне не замінити, а доповнити цю статтю словами про участь

підприємств берегової інфраструктури водного транспорту в зборах за використання води поряд зі зборами за користування водою під час експлуатації водних шляхів вантажними самохідними, несамохідними та пасажирськими судами.

Формування ренти у водному господарстві, її розподіл не мають належного інституційного та нормативно-правового забезпечення. Тому необхідно збільшити нормативи збору за спеціальне водокористування і відповідно внести зміни до основних законодавчих актів, що регулюють спеціальне використання водних ресурсів.

Для посилення регулюючих функцій платежів варто підвищити їх частку в податках у цілому (реструктуризація) без порушення податкового балансу з метою більш раціонального використання водних ресурсів.

Література

1. *Водні ресурси на рубежі XXI ст.: проблеми раціонального використання, охорони та відтворення / За ред. д.е.н., проф. М.А. Хвесика. – К.: РВПС України НАН України, 2005. – 460 с.*
2. *Хвесик М. А., Голян В.А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів. – К.: Кондор, 2007. – 480 с.*
3. *Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку справляння збору за спеціальне використання водних ресурсів та збору за користування водами для потреб гідроенергетики і водного транспорту” від 16.08.1999 р. № 1494.*

УДК 338.45:639.2

К.І. РИЖОВА
Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ РИБНОГО ГОСПОДАРСТВА ВНУТРІШНІХ ВОДОЙМ

За сучасних економічних умов у зв'язку з подорожчанням енергоносіїв, комбікормів, органічних і мінеральних добрив, введенням плати за воду, посиленням вимог до екологічної безпеки та низкою інших лімітуючих факторів постала необхідність використання резервів розвитку рибогосподарської галузі, зокрема пошуку нових підходів до ведення рибного господарства.

Питання раціонального природокористування постійно перебувають у центрі уваги вчених-економістів. У вітчизняній літературі теоретичні та практичні аспекти вирішення завдань розглядалися у роботах таких вітчизняних учених, як: О.Ф. Балацький, О.О. Веклич, В.А. Голян, К.Г. Гофман, Б.М. Данилишин, Н.В. Збагерська, Л.Г. Мельник, В.М. Трегобчук, М.А. Хвесик, Є.В. Хлобистов, В.Я. Шевчук та інших.

Слід зазначити, що в рибному господарстві внутрішніх водойм проблеми менш досліджені і стосуються переважно окремих аспектів. Збільшення обсягів